

TOKAT İLİNDE SEÇİLMİŞ BİR YÖREDEKİ TARIM İŞLETMELERİNİN SERMAYE BİLEŞİMİ VE KREDİ KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Adnan ÇİÇEK

G.O.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Yrd. Doç. Dr. - TOKAT

ÖZET

Bu araştırmada Tokat ilinde seçilmiş bir yörede üç yerleşim birimindeki tarım işletmelerinin sermaye bileşimleri ve kredi kullanımları incelenmiştir. Çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve 125 adet anket yapılmıştır. İşletmelerin aktif ve pasif sermaye bileşimleri belirlenmiş ve aktif sermayelerine göre borçlanma durumları araştırılmıştır. Bölgedeki işletmelerde toprağa bağlı sermaye unsurlarının oranının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca borçlanma ve uzun vadeli kredi kullanım oranlarının düşük olduğu saptanmıştır.

A RESEARCH ON THE COMPOSITION OF CAPITAL AND THE USE OF CREDIT ON THE AGRICULTURAL FARMS IN A SELECTED REGION IN TOKAT

ABSTRACT

In this study, the composition of capital and use of credit on the agricultural farms have been investigated in three different locations of selected region in Tokat. The method of the simple random sampling was used and 125 farmers were interviewed. The composition of assets and liabilities and how the farms have borrowed in terms of assets. On the farms of the region, the ratio of land capital is higher in comparison to others in the assets. Besides, it has been found that the ratio of the use of loan and credit is quite low.

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerdeki en önemli üretim faktörü sermayedir. Bu ülkelerde işgücü genellikle bol ve üretim geniş ölçüde toprağa bağlıdır. Toprağa daha az bağımlı sermaye-yoğun üretim yapan tarım işletmelerinin oranı azdır. Ayrıca tarım kesimindeki aşırı nüfustan dolayı işletme başına düşen arazi miktarı düşüktür.

Ekonominin tarım dışı sektörleri, tarımdaki fazla nüfus ve işgücünü yeterince kendine çekememektedir. Ayrıca tarım dışı sektörler bu fazla nüfusu kaldıracabilecek güçte değildirler. Bu durumda tarım kesiminde yaşayan nüfusun belirli bir gelir düzeyine kavuşturulması gerekmektedir.

Tarım sektöründe üretim artışı ve yaşayan fertlerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi için üretim faktörlerinin optimal bileşiminin sağlanması gerekir. Kıt ve en önemli üretim faktörü olan sermayenin en uygun bileşiminin sağlanması ve mevcut varlıkların dengeli bir şekilde kullanılması gerekir. Türkiye'deki tarım işletmelerinde toplam varlıkları içinde en fazla orana toprak sermayesi sahiptir. Ayrıca işletme sermayesinin oranı oldukça düşüktür. İşletmelerin kredi kullanım oranı toplam varlıklara göre yine düşük düzeyde bulunmaktadır.

Bu araştırmada seçilmiş bir yöredeki tarım işletmelerinin sahip olduğu varlıklar incelenmiştir. Bu amaçla gelişmişlik ve arazi varlığı açısından farklı olan üç yerleşim birimindeki tarım işletmeleri popülasyonu oluşturmaktadır. Çalışmanın ana amacı; farklı büyüklükte toprağı olan ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip işletmelerin sermaye bileşimlerinin ortaya konulmasıdır. Ayrıca işletmelerin toplam varlıklarına göre borçlanma ve kredi kullanım düzeyleri araştırılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini işletmelerin sermaye durumları ve kredi kullarımlarına ilişkin hazırlanmış 125 adet anket ile elde edilmiş bilgiler oluşturmuştur. Anketler Kasım 1993'de yapılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili yapılmış çalışmalar ve yayınlanmış eserlerden de yararlanılmıştır.

2.2. Yöntem

Araştırmanın yürütüldüğü yörede Tokat-Turhal Dökmetepe Köy Grup Tarım Merkezi'ne bağlı 3 köy ve bu köylerde toplam 840 tarım işletmesi bulunmaktadır (1). Bölgede toplam sermaye içerisinde en fazla toprak ve toprağa bağlı sermaye unsurları sahip olduğu için, örneklemeye konu olacak veriler olarak işletmelerin sahip olduğu işletme arazisi miktarları dikkate alınmıştır. Örneklemenin ilk aşamasında bütün işletmelere ait arazi miktarları belirlenerek örneklem çerçevesi oluşturulmuştur. İlgili merkezden alınan dökümanlar incelendiğinde üç yerleşim biriminin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olduğu ve ortalama işletme gençliğinin farklı olduğu belirlenmiştir. Her yerleşim birimindeki işletmeler ayrı ayrı örneklemeye tabi tutulmuş, genel ortalamalar verilirken, popülasyona ait işletme sayıları dikkate alınmıştır. Yapılan basit tesadüfi örneklem yöntemi sonucu toplam 125 adet anket yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Örneklemde %95 güven sınırları ve ortalama %5 sapma dikkate alınmıştır. İncelenen köylerdeki işletme sayıları ve yapılması gereken anket sayıları Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1: Araştırma Bölgesindeki Toplam İşletme Sayısı ve Örneğe Çıkan İşletme Sayıları

Köyün Adı	Toplam İşletme Sayısı (Adet)	Örneğe Çıkan İşletme Sayısı (Adet)
Dökmetepe	155	33
Necip	270	43
Kat	415	49
Toplam	840	125

Verilerin değerlendirilmesinde ortalamalar alınmış ve toplam değerler ağırlıklı ortalama göre verilmiştir.

3. TARIMDA SERMAYE VE KREDİ KULLANIMI

3.1. Tarımda Sermaye ve Sınıflandırılması

Dört üretim faktöründen birisi olan sermaye; işletmelerin kurulması, faaliyetlerinin sürdürülmesi ve işletmelerin amacına ulaşabilmesi için varlığı zorunlu olan para ve malların tümünü ifade etmektedir (2). Sermaye üretimi gerçekleştiren temel öğelerden biridir (3). Üretim faaliyetinde emeğin verimliliğini artıran herşey, sermaye olarak tanımlanabilir (4). İnsanın üretimde emeğe yardımcı olarak kullandığı, fakat kendileri de üretilmiş olan her şey sermayedir (5). Sermayeye her türlü ekonomik mallarla, haklar dahil edilebilir (6). Bazı durumlarda sermaye denilince sadece para akla gelmektedir. Halbuki para sermaye unsurlarından sadece birisidir. Bu karışıklığı gidermek için yazarlar paraya likit sermaye, nakdi sermaye ya da serbest sermaye demektedirler (7).

Sermaye tarım işletmeleri açısından ele alınırsa; tarımsal üretimde kullanılan arazi ve insangücü dışındaki bütün mallar, yani makina ve ekiplanlar, hayvanlar, binalar, para ve malzeme birer sermaye unsurudur (8). Tarımda sermayeyi değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Aşağıda bu araştırma açısından tarım işletmelerinde sermaye fonksiyonlarına göre sınıflandırılmış ve değerlendirmeler buna göre yapılmıştır (9).

A. Aktif Sermaye

1. Arazi (Çiftlik) sermayesi

- a. Toprak Sermayesi
- b. Arazi Islahı (Meliyorasyon) Sermayesi
- c. Bina Sermayesi
- d. Nebat (Bitki) Sermayesi
  - Meyve Ağaçları Sermayesi
  - Bağ Sermayesi
  - Orman Ağaçları Sermayesi

Tokat İlinde Seçilmiş Bir Yöredeki Tarım İşletmelerinin Sermaye Bileşimi ve Kredi Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

- Tarla veya Tarla Demirbaşı Sermayesi

e. Av ve Balık Sermayesi

2. İşletme (Müstecir) Sermayesi

a. Sabit işletme (Demirbaş) Sermayesi

- Hayvan Sermayesi (Canlı Demirbaş)

- Alet ve Makina Sermayesi (Ölü Demirbaş)

b. Döner (Mütedavil) İşletme Sermayesi

- Malzeme Mühimmat Sermayesi

- Para Sermayesi

B. Pasif Sermaye

1. Yabancı sermaye

a. Arazi Karşılığı ipotek Borçları

b. Banka ve Kooperatif Borçları

c. Adi Borçlar

d. Cari Borçlar

e. Kiralanan Değerler

2. Öz Sermaye

Türkiye'deki tarım işletmelerinde genel olarak toprak sermayesinin oranı yüksektir. Nitekim Ege Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda toprağa bağlı değerlerin toplam sermaye içindeki oranı; pamuk işletmelerinde %90.18, tütün işletmelerinde %87.81, zeytin işletmelerinde %96.26 ve karışık işletmelerde (hububat-hayvancılık işletmeleri) en düşük %79.82 ve en yüksek %81.00 olarak bulunmuştur (10). Ayrıca Türkiye'de değişik işletme şekillerinde sermaye oranları Çizelge 2'de verilmiştir (9).

Çizelge 2 incelendiğinde toplam aktif sermaye içinde işletme sermayesi (hayvan, alet-makina, malzeme ve para)nin oranı oldukça düşüktür. Halbuki toplam sermaye içinde işletme sermayesinin oranı Almanya'da %50'ye, Fransa'da %45'e, Norveç'te %46'ya, İsveç'te %43'e ulaşmıştır (2). Ayrıca işletmelerin borçlarının aktif sermayeye oranları yine düşük düzeydedir (Çizelge 2).

Çizelge 2: Türkiye'de Değişik İşletme Tiplerinde Sermaye Oranları (%)

SERMAYE NEVİLERİ	İŞLETME NEVİLERİ									
	Hububat Konya	Çeltik Adana	Pamuk Konya	Ş.Pancarı Eskişehir	Patates Erzurum	Tütün Samsun	Fındık Giresun	Çay Rize	Karışık	
									Erzurum	Denizli
Toprak	58.6	91.6	69.9	55.4	72.0	48.7	68.9	52.2	51.0	76.6
Arazi Islahı	0.6	0.1	0.2	0.6	-	0.2	0.1	0.2	-	-
Bina	4.6	0.5	5.6	13.0	13.0	20.0	10.2	10.4	20.8	15.0
Bitki	5.2	-	5.7	6.3	2.0	10.2	9.8	32.2	6.0	-
Hayvan	12.2	1.5	1.6	8.0	8.0	8.4	9.8	1.4	15.9	6.1
Alet-Makina	11.4	6.5	12.6	14.8	4.0	2.8	0.3	2.4	1.8	2.3
Malzeme	6.0	-	1.3	1.4	1.0	7.3	3.8	0.4	0.8	-
Para	7.2	-	3.1	1.0	-	1.4	1.4	0.8	0.7	-
AKTİF SERMAYE										
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Borçlar	4.3	0.1	16.1	4.1	3.0	3.7	1.4	1.4	2.7	3.1
Öz Sermaye	95.7	99.9	83.9	95.9	97.0	96.3	98.6	98.6	97.3	96.9

Kaynak: A.Fethi AÇIL, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 721, Ankara, 1984, (Sayfa 212'den özetlenmiştir.).

3.2. Tarımda Kredi Kullanımı

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin tarım işletmelerinde tasarruf etme olanağı çok sınırlı olduğundan kredi kullanımına büyük önem verilmektedir. Tarımsal kredi, tarım sektörünün gelişmesinde, temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. (11). Tarım işletmelerinde kredi ihtiyacını doğuran nedenler; tabii olaylar, hastalık, haşere ve hayvanların sebebiyet verdiği zararlar, ekonomik ve sosyal sebepler olarak sıralanabilir (12). İşletmelerdeki üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve yeni yeni üretim alanlarına yatırım yapılması için yabancı sermayeye ihtiyaç vardır. Yabancı sermaye işletmelerin öz sermayesini takviye etmek, iş hacmini artırmak, işletmenin üretkenliğini artırmak için sağlanmakta ve vadesinin bitiminde ana para faizi ile birlikte geri ödenmektedir (2). Yabancı sermaye kaynakları kurumlaşmış ve kurumlaşmamış kredi kaynakları diye iki ana sınıfa ayrılmaktadır. Kurumlaşmamış kredi kaynakları; şahıs, tüccar ve tefeci gibi kaynakları ifade etmekte ve bunların kredi piyasasındaki oranları %5,56 ile %49,51 arasında değişmektedir (13). Kurumlaşmış kredi kaynakları ise kanunlara uygun olarak kurulmuş, kredi işlerini belirli esaslara göre yürüten resmi ve özel kuruluşlardır. Çiftçilerin kredi aldıkları kredi kurumları karakter ve fonksiyonları itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar kamu tarımsal kredi kuruluşları, Tarım Kredi Kooperatifleri, özel teşebbüs tarafından kurulan banka, banker ve Merkez Bankası'dır (14).

Kredi kaynakları gerek tarıma açılan kredi miktarları ve gerekse faiz oranları ve vadelerine göre büyük değişimler göstermektedir. Türkiye'de genel olarak ifade etmek gerekirse kurumlaşmış kredi kaynaklarından alınan yabancı sermayenin oranı gittikçe artmaktadır. Ayrıca borçlanmanın toplam aktif sermayeye oranı giderek artış göstermektedir.

4. ARAŞTIRM BULGULARI

4.1. İncelenen işletmelerin Varlıklarına İlişkin Bilgiler

Bu bölümde araştırmanın yürütüldüğü köylere ait toplam arazi kullanımı, tarımsal arazi kullanımı, işletmelerin tarımsal alet-makina varlıkları ve hayvan varlığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çözelge 3, 4 ve 5'deki bilgiler tam sayıma aittir (1).

Çözelge 3 incelendiğinde ortalama işletme genişliğinin 31.0 da. olduğu görülmektedir. Bu arazinin büyük çoğunluğu tarla ve sebze arazisidir. Meyve ve bağ alanları oldukça düşük düzeydedir. Bu durum bölgenin daha çok tarla tarımı yaptığını göstermektedir.

Araştırma bölgesinde her işletmede ortalama 0.58 adet traktör bulunmaktadır Bir traktörün işlediği alan ise 52.99 dekadır. Ancak Çözelge 4 incelendiğinde bu değerlerin yerleşim birimlerine göre çok fazla değiştiği görülmektedir.

Çizelge 3: İncelenen Köylerde Toplam ve Tarımsal Arazi Varlığı ve Kullanımına Ait Bilgiler (Da/İşletme)

ÖZELLİK (Da)	DÖKMETEPE (155)	NECİP (270)	KAT (415)	ORTALAMA (840)
TARIM ARAZİSİ	43.3	34.5	24.1	31.0
Sulu	29.0	20.4	10.8	17.3
Kuru	14.3	14.1	13.3	13.7
Tarla Ürünleri	34.8	25.2	14.2	21.5
Buğday	19.4	16.7	5.5	11.7
Arpa	6.4	5.6	2.9	4.4
Nohut	0.0	0.3	1.5	0.8
Şeker Pancarı	9.0	2.6	4.3	4.6
Ağaçlık Arazi	1.0	0.6	0.9	0.8
Elma	0.6	0.4	0.7	0.6
Armut	0.3	0.0	0.0	0.1
Şeftali	0.0	0.0	0.1	0.0
Vişne	0.1	0.0	0.1	0.0
Kavak	0.1	0.2	0.0	0.1
Sebze Arazisi	3.9	3.8	6.5	5.2
Domates	1.9	3.7	4.8	4.0
Biber	0.7	0.1	1.7	1.0
Kavun	0.7	0.0	0.0	0.1
Karpuz	0.6	0.0	0.0	0.1
Bağ Alanları	0.3	3.7	0.4	1.4
Diğer Tarım Arazisi	3.3	1.2	2.1	2.1

Çizelge 4: İncelenen İşletmelerin Alet - Makina Varlığı (Adet/İşletme)

ALET - MAKİNA VARLIĞI	DÖKMETEPE (155)	NECİP (270)	KAT (415)	ORTALAMA (840)
Traktör, Römork, Pulluk	0.65	0.33	0.72	0.58
Kazyığı, Kültivatör	0.16	0.06	0.12	0.11
Hububat Mibzeri	0.00	0.01	0.00	0.00
Batöz	0.01	0.01	0.04	0.03
Disk-Harrow	0.21	0.11	0.05	0.10
Çayır Bıçme Makinası	0.01	0.00	0.00	0.00
Motopomp ve Santritüj	0.10	0.02	0.02	0.04
Yağmurlama Sulama Sist.	0.10	0.02	0.02	0.04
Pülverizatör	0.11	0.14	0.12	0.12
1 Traktöre Düşen Arazi (Da)	66.46	103.42	33.33	52.99

Tokat İlinde Seçilmiş Bir Yöredeki Tarım İşletmelerinin Sermaye Bileşimi ve Kredi Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Çizelge 5 incelendiğinde ise, bölgedeki işletme başına düşen hayvan varlığı çok düşüktür. Nitekim işletme başına ortalama 1.89 adet sığır ve 1.85 adet koyun-keçi düşmektedir. Bu nedenle yörede hayvan sermayesinin oranı oldukça düşük bulunmuştur.

Çizelge 5: İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı (Adet/İşletme)

HAYVAN VARLIĞI	DÖKMETEPE (155)	NECİP (270)	KAT (415)	ORTALAMA (840)
Sığır	1.97	2.11	1.72	1.89
Manda	0.32	0.04	0.12	0.13
Koyun-Keçi	2.58	1.85	1.56	1.85
At, Eşek, Katır	0.10	0.19	0.13	0.16
Kümes Hayvanları	1.39	4.19	1.02	2.11
Arı Kovanı	0.19	0.00	0.00	0.04

4.2. İncelenen İşletmelerde Sarmeyi Bileşimi, Borçlanma Durumu ve Bilanço Analizleri

Araştırma bölgesinde ortalama aktif sermaye miktarı 503.3 Milyon TL olarak bulunmuştur. Bunun %73.8'ini arazi (çiftlik) sermayesi, %26,2'si de işletme sermayesidir (Çizelge 6). Üç yerleşim biriminde de aktif sermayenin oransal dağılımı birbirine benzerlik göstermektedir. Bu durum yöredeki yerleşim birimlerinin işletme yapısı itibariyle benzer nitelikte olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca her üç yerleşim biriminde de sermaye üzerinde en etkili faktörlerin arazi varlığı olduğu söylenebilir. Nitekim arazi varlığı arttıkça işletmelerin toprak sermayesinin yanı sıra diğer sermaye unsurlarının da buna paralel olarak arttığı görülmektedir. İşletmelerin toplam borçlarının aktif sermayeye oranı ise %7.4'dür. Yani işletmelerin kullandığı sermayenin ortalama %92.6'sı öz sermayedir. Tarım işletmelerinde %25'lik bir oran çok dikkatli bir borçlanma oranı olarak kabul edilebildiği halde, borcun toplam aktifin %75'i olması halinde iyi bir mali durum tablosunda sözedilemez (2).

Tarım işletmelerinin kredi taleplerinin değerlendirilmesinde işletmenin sermaye bileşimi incelenip, kredi isteğinin buna göre değerlendirilmesi olumlu bir uygulamadır. İşletmenin bütün varlığının borçlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek üzere **net kapital oranına** bakılmalıdır. Çizelge 5'deki veriler yardımı ile incelenen işletmelerdeki net kapital oranı (Aktif Toplamı / Borçlar Toplamı = 503.3 / 37.2) 13.5'dir. Yani işletmelerin aktif sermayesi borçlarından 13.5 kat daha fazladır. Bu oran yerleşim birimlerinde sırası ile 11.9, 13.1 ve 15.0'dır (Çizelge 7). Net Kapital oranı daha çok işletmelerin uzun vadeli kredi talepleri için bir gösterge oluşturabilir.

Çizelge 6: İncelenen İşletmelerde Sermaye Bileşimi (TL ve %)

SERMAYE VARLIĞI	YERLEŞİM BİRİMLERİ ve SERMAYE MİKTARI (TL)			
	DÖKMETEPE (33)	NECİP (43)	KAT (49)	ORTALAMA (840)
AKTİF	640.2	498.7	455.7	371.2
Arazi Sermayesi	480.6	380.6	324.8	371.2
- Toprak	312.4	243.8	193.6	231.8
- Arazi İslahı	5.1	3.2	1.1	2.4
- Bina	138.6	121.0	114.4	121.0
- Bitki	24.5	12.6	15.7	16.2
İşletme Sermayesi	159.6	118.1	130.9	132.1
- Hayvan	44.4	30.6	30.1	32.5
- Alet-Makina	74.6	68.4	85.9	78.2
- Malzeme	25.3	11.4	9.9	13.2
- Para	15.3	7.7	5.0	7.8
PASİF	640.2	498.7	455.7	503.3
Borçlar	53.8	38.2	30.3	37.2
Öz Sermaye	586.4	460.5	425.4	466.1
%				
AKTİF	100.0	100.0	100.0	100.0
Arazi Sermayesi	75.1	76.3	71.3	73.8
- Toprak	48.8	48.9	42.5	46.1
- Arazi İslahı	0.8	0.6	0.3	0.5
- Bina	21.6	24.3	25.1	24.0
- Bitki	3.8	2.5	3.4	3.2
İşletme Sermayesi	24.9	23.7	28.7	26.2
- Hayvan	6.9	6.1	6.6	6.6
- Alet - Makina	11.6	13.7	18.9	15.5
- Malzeme	4.0	2.4	2.1	2.6
- Para	2.4	1.5	1.1	1.5
PASİF	100.0	100.0	100.0	100.0
Borçlar	8.4	7.7	6.7	7.4
Öz Sermaye	91.6	92.3	93.3	92.6

Tokat İlinde Seçilmiş Bir Yöredeki Tarım İşletmelerinin Sermaye Bileşimi ve Kredi Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Çizelge7: İncelenen İşletmelerde Sermaye ve Borçlar Arasındaki İlişkiler

ORAN	DÖKMETEPE	NECİP	KAT	ORTALAMA
Net Kapital Oranı	11.9	13.1	15.0	13.5
İşletme Kapital Oranı	3.0	3.1	4.3	3.6
Döner Kapital Oranı	0.4	0.3	0.2	0.3

İşletmelerin taşınmazlar dışındaki varlığının, borçlarını karşılamadığını anlamak üzere **işletme kapital oranı** (İşletme sermayesi / borçlar toplamı) hesaplanmaktadır. İncelenen işletmelerde ortalama işletme kapital oranı (132.1/37.2) 3.6 bulunmuştur. Yani işletme sermayesi borçlar toplamından 3.6 kat daha fazladır. Ayrıca her üç yerleşim bölgesindeki bu oranlar sırası ile 3.0, 3.1 ve 4.3'dür. (Çizelge 7).

İşletmelerin kısa vadeli borçlarını hemen karşılamak üzere başvuracağı kaynakların yeterli olup olmadığını saptamak amacıyla **döner kapital oranı** hesaplanmaktadır. Tarım işletmelerinde döner kapitali, kasa tutarı ve banka mevduatı ile alacaklar oluşturmaktadır. Ayrıca satılacak ürün stoku da bu kapsamda değerlendirilebilir.

İncelenen işletmelerin kısa vadeli borç ortalaması 29.7 milyon TL olarak belirlenmiştir (Çizelge 8). Buna göre araştırma bölgesindeki işletmelere ait döner kapital oranı (7.8/29.7) 0.3 olarak saptanmıştır. Ayrıca her üç yerleşim biriminde bu oranlar sırası ile 0.4, 0.3, ve 0.2'dir (Çizelge 7). Bu değer işletmelerin kısa vadeli borçlarını ödeme döner varlıklarının yetersiz olduğunu göstermektedir.

Çizelge 8: İncelenen işletmelerde Borçların Vadelerine Göre Dağılımı (Milyon TL ve %)

VADE	DÖKMETEPE (33)	NECİP (43)	KAT (49)	ORTALAMA (840)
Kısa	37.5	29.6	26.9	29.7
Orta	8.0	5.4	3.6	5.0
Uzun	8.3	3.2	0.0	2.6
Toplam	53.8	38.2	30.5	37.3
%				
Kısa	69.7	77.5	88.2	79.6
Orta	14.9	14.1	11.8	13.4
Uzun	15.4	8.4	0.0	7.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Net kapital oranı işletmenin ekonomik yapısına ilişkin genel bir fikir vermesine karşın, işletme kapital oranı orta vadeli kredi talepleri için, döner kapital oranı ise cari yılda ödemek üzere istenen işletme kredileri için, kredi ekiplerine bir fikir ve güvence oluşturacak hesaplama sistemleri olabilir (15).

4.3. İncelenen İşletmelerin Borçlarının Vadelerine ve Niteliğine (Ayni-Nakdi) Göre Dağılımı

İncelenen işletmelerin borçlarının daha çok kurumlaşmış kredi kaynaklarına olduğu belirlenmiştir (Çizelge 9). Bölgede üreticilerin toplam borcunun %23,1'i şahıs ve tüccarlara geri kalan %76,9'u nun banka ve kooperatiflere olduğu belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerin borçlarının %24,1'i ayni, %75,9'u ise nakdi karakterdir. (Çizelge 10).

Üreticiler ayni borçlarının büyük kısmının tüccar ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olduğunu ifade etmişlerdir. Tokat ili merkez ilçeye bağlı gelişmiş ve az gelişmiş iki kırsal yerleşim biriminde yapılan araştırmada; az gelişmiş yöredeki işletmelerin ayni borç oranı %33.24, gelişmiş yöredeki işletmelerin ayni borç oranı %9.29 olarak belirlenmiştir (16).

Çizelge 9: İncelenen işletmelerin Borçların Kaynağına Göre Dağılımı
(Milyon TL ve %)

BORÇ KAYNAĞI	DÖKMETEPE (33)	NECİP (43)	KAT (49)	ORTALAMA (840)
Şahıs-Tüccar	7,1	7,7	9,8	8,6
T.C.Z.B.	21,4	11,2	8,6	11,8
T.K.K.	24,3	19,3	12,1	16,7
Diğerleri	1,0	0,0	0,0	0,2
Toplam	53,8	38,2	30,5	37,3
%				
Şahıs-Tüccar	13,2	20,2	32,1	23,1
T.C.Z.B.	39,7	29,3	28,2	31,6
T.K.K.	45,2	50,5	39,7	44,8
Diğerleri	1,9	0,0	0,0	0,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Tokat İlinde Seçilmiş Bir Yöredeki Tarım İşletmelerinin Sermaye Bileşimi ve Kredi Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Çizelge 10: İncelenen İşletmelerin Ayni ve Nakdi Borç Durumları (Milyon TL ve %)

BORCUN NİTELİĞİ	DÖKMETEPE (33)	NECİP (43)	KAT (49)	ORTALAMA (840)
Ayni	13.5	8.0	7.9	9.0
Nakdi	40.3	30.2	22.6	28.3
Toplam	53.8	38.2	30.5	37.3
%				
Ayni	25.1	20.9	25.9	24.1
Nakdi	74.9	79.1	74.1	75.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

SONUÇ

Yapılan araştırmada incelenen işletmelerin ortalama aktif sermaye miktarının 503.3 milyon TL olduğu belirlenmiştir. Aktif sermayenin %73.8'ini arazi sermayesi, %26.2'sini ise işletme sermayesi oluşturmaktadır. Her üç yerleşim biriminde de sermayesinin oransal dağılımında temel belirleyicinin, işletmelerin sahip olduğu arazi miktarı olduğu savına varılmıştır.

İncelenen işletmelerin borçlarının %79.6'sı kısa, %13.4'ü orta ve %7.0'si de uzun vadeli borçlardır. Ayrıca borçların %24.1'i ayni, %75,9'u da nakdi borçlardır.

Borçların aktif sermayeye oranı %7.4'dür. Bu durumda işletmelerde öz sermaye kullanımının çok yüksek olduğu söylenebilir. İşletmelerin aktif sermayeleri borçlarının 13.5 katıdır. Ayrıca işletmelerin borçlanabilmeleri açısından olumlu değerlerdir. Ancak işletmelerin döner sermaye oranları kısa vadeli borçlarının çok altında (0.3 kat) bulunmuştur. Bu durumda işletmelerin kısa vadeli borçlanmaları aleyhlerine olacak ve işletmeleri ödeme güçlüğüne sokacaktır.

KAYNAKLAR

1) ANONYMOUS., Turhal Tarım İlçe Müdürlüğü, Dökmetepe Köy Grup Tarım Merkezi Kayıtları, Tokat, 1994.

2) KARACAN, A.R., Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova - İzmir, 1991.

3) MANİSALI, E., İktisada Giriş, Mentş Kitabevi, İstanbul, 1991.

4) ÜLKEN, Y., Fiyat Teorisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 474, İstanbul, 1980.

5) TÜRKAY, O., İktisat Teorisine Giriş, Adım Yayınları, Ankara, 1990.

6) GÜRGEN, Y., Genel Ekonomi, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları, No: 14, Adana, 1986.

- 7) PEKİN, T., **Ekonomiye Giriş**, Ege üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, No:8, İzmir, 1990.
- 8) KARAGÖLGE, C., **Tarım Ekonomisi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 462, Erzurum, 1987.
- 9) AÇIL, A.F., R.DEMİRCİ, **Tarım Ekonomisi Dersleri**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 880, Ankara, 1984.
- 10) TALİM, M., "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu" Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Ankara, 1965.
- 11) TZOB., **Zirai ve İktisadi Rapor 1990-91**, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları, Yayın No: 168, Ankara, 1992.
- 12) AKSÖZ, İ., **Zirai Kredi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 227, Erzurum, 1972.
- 13) BÜLBÜL, M., ve ark., **Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.
- 14) ÖZLER, E., "Tarımda Kredi Politikası Sorunları ve Çözüm Yolları", II. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayın no: 1789, İzmir, 1981.
- 15) ELBEK, A.G., **Tarımsal İşletmecilik Ders Notları**, Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Yayınları, Tokat, 1988.
- 16) SİVASLIGİL, A.C., "Tokat ili Merkez ilçede Seçilen Az gelişmiş ve Gelişmiş iki Kırsal Yerleşim Birimindeki Tarımsal İşletmelerin Ekonomik ve Finansal Yapılarının Şap-tanması ve Karşılıklı Analizi Üzerine Bir Araştırma", Cumhuriyet Üniversitesi Yayın No: 51, Tokat, 1992.